

ІНДИКАТОРИ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Проведено аналіз індикаторів фінансової стійкості банківського сектора протягом усього періоду банківської кризи, що триває в Україні. Запропоновано до впровадження у практику державного регулювання оновлену систему індикаторів фінансової стійкості банківського сектора, котра могла б протистояти негативним силам зовнішньому впливу та формувати внутрішні джерела зростання.

Ключові слова: банківський сектор, індикатори фінансової стійкості, державне регулювання.

The analysis of financial soundness indicators of the banking sector during the period of the banking crisis that continues in Ukraine. Proposed introduction to the practice of state regulation of the updated system of financial soundness indicators of the banking sector which could evaluate the effect of negative or positive external and internal factors on the performance of the banking sector of its functions.

Key words: banking, financial soundness indicators, and regulation.

Наукова категорія “стійкість” використовується в різних галузях знань: у механіці (здатність тіла під час руху протистояти впливам ззовні), генетиці (спадковість як механізм стійкості видів живої природи), термодинаміці (якості, що ослаблюють вплив зовнішніх збурень), архітектурі (здатність споруди протистояти зусиллям, які прагнуть вивести його з вихідного стану статичної або динамічної рівноваги). У всіх наведених прикладах застосування категорії “стійкість” присутні певні фактори, що впливають на об’єкт, а також здатність цього об’єкта зберігати свої базові властивості, незважаючи на дані впливи. У теорії організації діяльності стійкість визначається як здатність системи функціонувати у станах, близьких до рівноваги, в умовах постійних зовнішніх (соціально-політичних, загальноекономічних, інституційних, фінансових, інфраструктурних) і внутрішніх (політика кредитних організацій, капітал, ліквідність, структура активних і пасивних операцій, кваліфікація кадрів, ризики, менеджмент) збурюючих впливів. Виділяють стійкість першого роду (властивість системи знову повертатися в початковий стан після виходу зі стану рівноваги) і стійкість другого роду (перехід систем у новий рівноважний стан після виходу зі стану рівноваги).

Банківський сектор як динамічна система характеризується стійкістю другого роду. Це коли об’єкт, відчуваючи постійний вплив внутрішніх і зовнішніх факторів, в кожен наступний момент часу, попри змінену кількісних і якісних

характеристик повинен залишатися у стані рівноваги. Під рівноважним станом банківського сектора у визначенні стійкості необхідно розуміти його здатність ефективно виконувати свої функції [1, с. 13–14].

Першочерговою складовою загальної стійкості банківського сектора виступає забезпечення його фінансової стійкості, котра представляє собою підтримку на достатньому рівні певних показників, які визначаються системою індикаторів. Вивчення системи діючих індикаторів, що застосовує на цей час Національний банк України (НБУ), а також надання пропозицій щодо її удосконалення набуває в часи затяжної банківської кризи особливого значення і є достатньо актуальним завданням.

Дана проблема широко вивчається та аналізується світовою економічною наукою. Серед українських економістів цікавими є дослідження О. Барановського, О. Вовчак, А. Вожжова, О. Дзюблюка, А. Єпіфанова, М. Зверякова, В. Коваленка, О. Колодізева, А. Кузнецової, І. Лютого, Л. Луціва, В. Міщенко, С. Міщенко, С. Науменкової та інших. Однак питання особливостей використання системи індикаторів фінансової стійкості банківського сектора в сучасних умовах залишається недостатньо вивченим.

Метою даної статі є проведення аналізу фінансової стійкості банківського сектора за допомогою спеціальних показників і надання пропозицій щодо вдосконалення системи індикаторів фінансової стійкості банківського сектора України.

Фінансову стійкість банківського сектора можна регулювати лише за допомогою повноцінного механізму державного регулювання банківського сектора. Перш за все, це досягається забезпеченням оптимального фінансового стану і виробленням ефективної стратегії розвитку банківського сектора. Забезпечення фінансової стійкості вимагає від державного регулювання прийняття стратегічних рішень і передбачає оптимізацію організаційної структури складових механізму державного регулювання банківського сектора, збір і обробку інформації, вироблення рішень, упорядковане планування і реалізацію грошово-кредитної та бюджетної політики, забезпечення жорсткого державного контролю, а також підвищення вимог до професійного рівня та відповідальності вищих керівних кадрів банківських установ та органів банківського регулювання, нагляду та державного банківського контролю.

Під фінансовою стійкістю банківського сектора ми розуміємо інтегральну категорію, яка визначається системою індикаторів та обумовлює спроможність банківського сектора виконувати свою функцію в економічному середовищі з мінімальним ризиком і максимальною ефективністю, попри чи завдяки ендогенних і екзогенних факторів. Індикатори включають як агреговані дані по окремих установах, так і ті, що дають уявлення про ринки, на яких здійснюють свою діяльність банки. Індикатори фінансової стійкості розраховуються і поширюються для використання в макропруденційному аналізі.

Оснoву інформaційної бази бaнківського сектoра для визначення індикaторів фінaнсової стійкoсті (ІФС) є дaні агреговaних фінaнсових звітів про прибутки і збитки бaлансів бaнків, що відoбрaжують їх фінaнсовий стaн та використовуються для визначення напрямів їх розвитку. Для сучасного бaнківського зaконодaвствa зaлишaється нaгaльною нeобхідністю у поповненні бaнківського зaконодaвствa методичними рeкoмeндaціями щoдo oцінки фінaнсової стійкoсті бaнків та використaння стaндaртизовaного кoмплексу пoкaзників.

Відповідно до методики, рeкoмeндoвaної МВФ відносно визначення фінaнсової стійкoсті, передбачaється використaння 40 ІФС: 25 індикaторів для сектoру депозитних кoрпoрацій (із яких 12 oснoвних) і 15 індикaторів для клієнтів сектoру депозитних кoрпoрацій, у тoму числі: інші фінaнсові кoрпoрації (2 індикaтoрa), нeфінaнсові кoрпoрації (5), дoмaшні гoспoдaрствa (2), ліквідність ринку (2) і ринки нерухомості (4) [4].

Націoнальний бaнк Укрaїни (НБУ) щoквaртaлу склaдaє та пoширює дaні зa ІФС бaнківського сектoра, з яких 12 oснoвних та 12 рeкoмeндoвaних. У тaблиці пoдaвaнo згруппoвaні індикaтoри фінaнсової стійкoсті бaнківського сектoра Укрaїни стaнoм нa кінeць рoку зa пeріoд 2005 – 2012 рр. (склaдeнo зa дaними oфіційного сaйтy НБУ).

Анaліз фaктичних знaчень ІФС свідчить про те, щo в дoкризовий пeріoд (2005 – 2007 рр.) у бaнківському сектoрі Укрaїни спoстерігaлoся нaгрoмaдженнa пpoблeмних питaнь, пoв'язаних із пoсилeнням ризиків діяльності бaнківських устaнoв. Так, нa 1,03 п.п. знизився пoкaзник aдeквaтності кaпітaлу. Мaйжe нa трeтину пoнизився пoкaзник рівня ліквідності – з 18,03 % у 2005 р. дo 11,60 % у 2007 р., у тoй чaс як ризик ліквідності для функціoнувaння бaнківського сектoра є oдним із нaйвaжливіших. З 95,05 % у 2005 р. дo 64,86 % у 2007 р. знизилoся відношення депозитів клієнтів дo сукупних вaлових кредитів, щo є нaслідкoм зрoстaння зoвнішніх зaпoзичeнь. З 44,58 % у 2005 р. дo 51,45 % у 2007 р. підвищилaся чaсткa дoлaрових кредитів і з 43,47 % дo 49,77 % зрoслa чaсткa дoлaрових депозитів, щo свідчилo про підвищeння рівня дoлaризації eкoнoміки. Суттєвим стaлo підвищeння відношення пpoцентної мaржі дo вaлoвoгo дoхoду, якe в 2007 р. зaбeзпeчувaлo 55,45 % вaлoвoгo дoхoду, тoді як у 2005 р. зa умoви знaчнo вищих стaвoк зa кредитaми цeй пoкaзник був нa 7,09 п.п. нижчим, щo свідчить про oбмeжeність у бaнків прибуткoвих видів бізнeсу та пeрeвaжaння кредитної діяльності.

Зa трi дoкризових рoки знaчнo пoгіршилaся стpуктyрa кредитів, нaдaних бaнкaми в eкoнoмікy. Нa 14,35 п.п. скoрoтилaся чaсткa кредитів нeфінaнсовим кoрпoраціям тa нa 1,02 п.п. зрoслa чaсткa кредитів нeрeзидeнтaм. Зa цeй жe пeріoд нa 3,16 п.п. зрoслa чaсткa кредитів депозитним тa іншим фінaнсовим кoрпoраціям. Усe цe свідчить про стрімкий рoзвитoк фінaнсовoгo сектoрa тa скoрoчeння відносних пoкaзників кредитувaння пpактичнo в усі сфeри рeальнoгo сектoрa, oкрім oпepaцій з житлoвoю нeрухoмістю.

Як засвідчив аналіз ІФС за період 2005 – 2007 рр., банківський сектор України рухався до своєї прірви, що виразилося в розгортанні вже явної банківської кризи з вересня 2008 р. і з якої він викарабується і по цей час. Так, величини норм прибутку на активи та норм прибутку на капітал за 2009 – 2011 рр. мали від’ємну величину, а у 2012 р. банківський сектор у цілому хоча і був прибутковим, але співвідношення прибутку до активів і капіталу ще залишається на занадто низькому рівні.

Незважаючи на післякризові позитивні тенденції в зміні структури валових кредитів за секторами економіки, в покращенні ліквідності банківського сектора, в зниженні питомої ваги іноземної валюти в сукупних валових кредитах, у зменшенні спреду між ставками за кредитами та депозитами викликає занепокоєння певні показники. Наприклад, за період 2010 – 2012 рр. на 2,77 п.п. зменшилося співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів, що свідчить про випередження зростання активів банківського сектора до регулятивного капіталу банків. Це, фактично, призводить до звуження можливостей покрити негативні наслідки різноманітних ризиків, які банки беруть на себе у процесі своєї діяльності, а також зниження забезпеченості захисту вкладів.

Викликає занепокоєння високе значення частки недіючих кредитів у сукупних валових кредитах, яке в 2012 р. склало майже 20 %. В Європейських країнах, якщо даний показник перевищує вже 5 %, вважається, що банківський сектор знаходиться у вкрай тяжкому шоці.

Про нестабільність міжбанківського ринку свідчить різке зростання спреду між найвищою та найнижчою міжбанківськими ставками за 2010 – 2012 рр. За даний період спред збільшився на 2704 базисних пункти. Це говорить про сильні коливання міжбанківських кредитних чи депозитних ставок. Наприклад, сьогодні на міжбанківському ринку депозитні ставки можуть складати 5 % , а завтра – 50 % річних.

Таким чином, ми вважаємо, що криза банківського сектора не закінчилася в 2009 р., вона не закінчується і по сей день. А в 2008-2009 рр. вона мала особливо гостру форму, яка може в будь-який час повторитися знову під впливом різноманітних факторів, пов’язаних з нагромадженням проблем економічної системи країни в цілому (скорочення власного виробництва, зростання безробіття, зниження реальних доходів населення, імпортозалежність, дефіцит платіжного балансу, погіршення зовнішньоекономічної кон’юнктури, накопичення зовнішніх боргів тощо).

Незважаючи на позитивні сторони системи ІФС, розробленої МВФ, яка надає регулярний моніторинг показників на кварталній і річній основі, дана система, крім того, що містить дублювання певних показників один одному, неспроможна адекватно виявляти можливі структурні дисбаланси та всебічно оцінювати стійкість банківського сектора. Діюча система ІФС, що використовується НБУ за вимогами МВФ не є достатньо повною і не дає

індикативних (порогових) значень, що певною мірою знижує її практичну значущість. Банківський сектор – це елемент (підсистема) економічної системи країни. Не можна судити про фінансову стійкість банківського сектора без урахування конкретних умов економічного розвитку економічних процесів у країні і взаємозв'язків між окремими показниками, без впровадження стратегічного планування та проведення контролю та аналізу за дотриманням установлених значень. Основною метою розроблення та поширення ІФС повинно стати запобігання можливим структурним дисбалансам з метою попередження небажаних, з точки зору держави, подій на ринку банківських послуг.

С. Науменко та С. Міщенко вважають, що для вітчизняних умов найбільш прийнятними індикаторами фінансової стійкості можуть бути: структура кредитування і, зокрема, частка споживчих кредитів в іноземній валюті та іпотечних кредитів; обсяги зовнішніх запозичень фінансового і нефінансового секторів; показники глибини фінансових ринків і ліквідності банківських установ; індекс фондового ринку та індекс цін на нерухомість. Решту індикаторів автори пропонують розглядати як допоміжні показники [3, с. 100–102].

Грунтуючись на стратегічному управлінні фінансовою стійкістю до вибору ІФС банківського сектора підходять М. Зверяков і В. Коваленко, котрі згрупували їх за наступними підсистемами:

- індикатори виникнення кризових ситуацій та антикризових дій (індикатори кризи в банківському секторі, індикатори макроекономічної стійкості);
- індикатори фінансової безпеки банківського сектора;
- індикатори ризику (інтегральний показник ризику, нормативи кредитного ризику, процентний ризик, валютний ризик, ризик торговельної книги, ризик ліквідності, операційний ризик);
- агреговані індикатори фінансової стійкості банківського сектора (показники капітальної стійкості, відношення капіталу до депозитів, коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань, рівень строкових депозитів у зобов'язаннях, коефіцієнт активності залучення ресурсів, рівень використання залучених коштів у кредитні вкладення, коефіцієнт кредитної активності, інтегральний показник фінансової стійкості) [2, с. 11–12].

На нашу думку, вибір індикаторів, що характеризують фінансову стійкість банківського сектора, слід проводити, виходячи з економічного змісту категорії стійкості, ролі банківського сектора в економічній системі країни з притаманними для нього функціями. Треба розуміти, що як пануюча в країні загальна концепція впливу держави на економіку, так і модель організаційної структури механізму державного регулювання банківського сектора може значно прискорювати або сповільнювати соціально-економічний розвиток країни. З урахуванням зазначеного та не акцентуючи увагу на відмінностях між центральним і комерційними банками, можна виокремити дві комплексні функції банківського сектора.

Перша функція – це забезпечення суб'єктів економіки грошовими коштами, необхідними для поточних розрахунків і платежів (гроші як засоби передоплати, засобу обігу, засобу платежу, засобу для виконання податкових та інших зобов'язань), а також для розвитку економіки (грошові кредити і прямі інвестиції у формі придбання паїв або акцій господарюючих суб'єктів, включаючи державні). З цієї точки зору акумулювання банками тимчасово вільних грошей підприємств, організацій і населення постає не як функція (мета, завдання), а як необхідний (для комерційних банків – єдино можливий) спосіб її виконання.

Ця перша функція банків дозволяє розглядати банківський сектор як сукупність установ для фінансового посередництва. У цій якості комерційні банки, виконують такі функції:

- концентрують у себе фінансові (грошові) кошти більшості учасників господарського обороту, поєднуючи розрізнені суми (в тому числі дрібні, що належать підприємствам, організаціям, установам, фізичним особам) у загальні грошові фонди, які вже в силу своїх значних розмірів представляють досить серйозний економічний ресурс;

- опосередковує розрахунки і платежі за більшістю господарських угод, які укладають між собою суб'єкти економіки, без чого був би практично неможливий нормальний товарообіг в суспільстві, тим самим банки дозволяють вказаним суб'єктам економити на так званих трансакційних витратах (витрати на укладання та проведення угод), мінімізувати підприємницькі та інші фінансові ризики;

- беруть активну участь у фінансуванні державних інноваційно-інвестиційних проектів чи проектів державно-приватного партнерства;

- проводять податкові та інші обов'язкові платежі своїх клієнтів за їх рахунок, намагаючись оптимізувати такі платежі;

- забезпечують збереження і навіть збільшення (можливе нарахування відсотків) сум, довірених їм клієнтами;

- забезпечують переказ готівкових грошей у безготівковій і навпаки, своєчасно постачають клієнтів необхідною готівкою;

- на підставі спеціальних договорів управляють на довірчих засадах грошима та іншим майном окремих клієнтів в їх інтересах або в інтересах зазначених ними осіб;

- проводять валютнообмінні операції;

- надаючи клієнтам перераховані вище послуги, банки тим самим: проводять у життя грошово-кредитну політику центрального банку чи бути учасником реалізації бюджетної політики, а тому й економічну політику держави, сприяють стабілізації грошового обігу в країні; формують грошову пропозицію, у тому числі пропозицію ресурсів для інвестицій; є як би провідниками або навіть “поводирями” в ринковій економіці для інших учасників ринку (для їх грошових потоків) – виробничих підприємств, організацій торгівлі, небанківського фінансового сектора і населення;

- спрямовують зібрані кошти в найбільш перспективні галузі економіки (різноманітні форми кредитування кредитоспроможних позичальників);

– частину власних коштів у межах дозволених нормативів безпосередньо або через свої дочірні компанії (шлях обходу зазначених нормативів) вкладають у статутні капітали некредитних підприємств і організацій з метою спільного з ними господарювання та отримання відповідних дивідендів. У цьому випадку банки не можна розглядати як посередницькі організації.

Сфера дії банків – це частина сфери нематеріального виробництва, де корисна праця втілюється в особливому результаті, що має, як правило, власну вартість, де виробляються свої особливі продукти – послуги. У матеріального виробництва в принципі немає іншої функції, крім виробництва матеріальних благ. Так, функцією нематеріального виробництва є виробництво (надання) послуг. У цьому сенсі банки виробляють абсолютно унікальну продукцію – банківські чи грошові (фінансові) технології, без яких не може обійтися жоден суб'єкт господарювання, та які нескінченно різноманітні в різних банках, навіть коли проводяться стандартні, здавалося б, операції. У всіх випадках банківського виробництва мова йде про різноманітне поєднання умов, правил, процедур, робіт, регламентів взаємодії, що кожен раз складають єдиний технологічний процес обслуговування клієнта.

Відповідно, друга функція банківського сектора як раз і полягає в забезпеченні суб'єктів економіки специфічно банківськими продуктами (технологіями роботи з грошовими коштами).

В основу оцінки досягнення рівноваги стану банківського сектора як його здатності ефективно виконувати вказані функції закладається оцінка фінансової стійкості банківського сектора, для котрої більш доцільним є використання системи наступних індикаторів:

- частка загальних активів, власного капіталу та зобов'язань у ВВП;
- частка кредитів юридичних і фізичних осіб у ВВП;
- достатність капіталу банківського сектора;
- частка ліквідних активів до сукупних активів;
- рентабельність активів та капіталу банківського сектора;
- коефіцієнт покриття, котрий розраховується як відношення депозитів клієнтів до наданих їм позик;
- частка кредитного портфеля в активах банківського сектора;
- докладна структура кредитів банківського сектора;
- частка кредитів та зобов'язань в іноземній валюті;
- тимчасові середні терміни залучення та розміщення кредитів і депозитів;
- тимчасові середні процентні ставки за кредитами та депозитами;
- частка коштів у загальній сумі активів, спрямованих на фінансування державних інноваційно-інвестиційних проектів;
- частка коштів у загальній сумі активів, спрямованих на фінансування проектів державно-приватного партнерства;
- частка недіючих кредитів (у відповідності з МСФЗ) у загальному розмірі кредитів;
- державна частка в активах та капіталу банківського сектора;

– іноземна частка активів та капіталу в їх загальній сукупності по банківському сектору;

– боргова залежність банківського сектора від зовнішніх запозичень.

Система ІФС повинна попереджати органи державного регулювання банківського сектора про зміну його фінансової стійкості. На прикладі діючого на цей час на озброєнні НБУ переліку ІФС показана їх певна недосконалість. Фінансова стійкість банківського сектора, як один із елементів економічної стійкості національної економіки, не може розглядатися автономно. А тому, система ІФС банківського сектора має бути узгоджена із певними макроекономічними показниками та оцінювати рівень виконання його функцій та характеризувати участь банківських установ у прискоренні чи затримуванні економічного розвитку країни.

Література:

1. Байко А. О классификации факторов устойчивости банковского сектора / А. Байко // Банковский вестник. – 2011. – № 1 (510). – С. 13–18.

2. Зверяков М. І. Формування системи індикаторів фінансової стійкості банківської системи / М. І. Зверяков, В. В. Коваленко // Фінанси України. – 2012. – № 4. – С. 3–12.

3. Науменкова С. В. Розвиток фінансового сектору України в умовах формування нової фінансової архітектури : монографія / С. В. Науменкова, С. В. Міщенко. – К. : Університет банківської справи, Центр наукових досліджень Національного банку України, 2009. – 384 с.

4. Показатели финансовой устойчивости. Руководство по составлению – Вашингтон, округ Колумбия, США : Международный Валютный Фонд, – 2007. – 312 с.

Надійшла до редколегії 27.02.2013 р.

УДК 35.073.53

О. С. МЕЛЬНИКОВ

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

Розглянуто проблеми, що виникають при оцінці ефективності функціонування системи державних закупівель. Запропоновано уніфікований підхід до вирішення цієї проблеми на базі порівняння результатів закупівельних процедур із середньоринковими цінами. Виявлено ключові фактори, що впливають на ефективність функціонування системи державних закупівель.

Ключові слова: державні закупівлі, конкурсні торги, економічна ефективність, конкурентне середовище.